

SZOVJET SZERZŐK MAGYAR NYELVÉSZETI VONATKOZÁSÚ TANULMÁNYAI I.

Az idegen nyelvek felnőttek részére való oktatásában egyre inkább tért hódít az az álláspont, hogy az idegen nyelv tanításának az anyanyelvre kell támaszkodnia. Ez az oka annak, hogy a Szovjetunióban a magyar anyanyelvűeknek nyújtott orosz nyelvi oktatás körül gazdag módszertani irodalom van kibontakozóban, amely miután szükségszerűen magyar nyelvi problémákat is felvet, mindenképpen érdeklődésünkre tarthat számot. A szovjet szerzők szinte kivétel nélkül valamenynyien a nyelvi összevetés módszerével élnek, és ebben nemcsak módszertani, hanem tudományos megfontolások is vezetik őket. Vitán felül áll ugyanis, hogy két egymástól eltérő színezetű és nem rokon nyelv szinkron jellegű vizsgálata is sok haszonnal járhat. Kissé talán túlozva azt mondhatnánk, hogy két nyelv összevetésénél néha fontosabb a különbség, az ellentét, mint az egyezés. Ezért bár az orosz anyanyelvünkhöz viszonyítva genetikailag és morfológiailag is különböző típusú nyelv, grammatikai rendszerük tudományos összevetése igen célszerű mindkét nyelvi rendszer tényeinek tudatosítása szempontjából [1].

Az alábbiakban rövid tájékoztatást kívánunk nyújtani arról, hogy a fentiekkel kapcsolatban milyen problémák foglalkoztatják szovjet kartársainkat. Évkönyvünk szűkre szabott terjedelme miatt teljességre természetesen nem törekedhetünk.

* * *

E. M. Konyajeva [2] tanulmányában azt a kérdést veti fel, hogyan fejezi ki a magyar a birtoklást, mert így akarja hallgatóihoz közelebb vinni az orosz birtokos szerkezeteket. Rámutat arra, hogy míg a magyarban a birtokos részes esetével (határozójával), a létigével és egy birtokragos névszóval fejezzük ki a birtoklást: Péternek van könyve, ugyanakkor az orosz a birtokost (a főnevet) birtokos esetbe teszi és „u” előljárót helyez eléje: U Petra jeszty knyiga. A tagadásnál pedig még a birtokot is birtokos esetbe teszi az orosz: U Petra nyet knyigi — Péternek nincs könyve. Ez nagy nehézséget okoz a magyar tanulónak, ezért anyanyelvük mintájára gyakoriak náluk az ilyen hibás szerkezetek: sztyugentu nyet szvobodnovo vremenyi; mnye nyet knyigi. Magyar tanulónak külön problémát jelent, ha az „u” előljáró személyes névmás elé kerül, mert a magyarban ilyenkor csak akkor használunk személyes névmást, ha rá esik a logikai hangsúly, különben nem: *Neki* van töltőtolla, de *nekem* nincs. — Van töltőtollad? — Van. Nincsen apám, se anyám, se istenem, se hazám, se bölcsöm, se szemfedöm, se csókom, se szeretöm. (József Attila: Tiszta szívvel.)

Az anyanyelv hatására a magyar tanulók gyakran birtokos névmással cserélik fel az „u” előljárós birtokos esetet, mivel a magyarban

a személyes névmást gyakran elhagyjuk. A magyarban azonban ki kell tenni a birtokos személyragot, amelyet oroszra birtokos névmással fordítunk: *könyvem* — *moja knyiga*. Ezért gyakoriak az ilyen hibák: *jeszty moja avtorucska* (helyesen: *u menya jeszty avtorucska*), ugyanígy oroszul: *jeszty moja szesztra*, *jeszty jevo propuszki zanyatyij*.

A szerző a hibák kiküszöbölésére olyan mondatok gyakorlását javasolja, amelyekben a személyes névmásokra logikai hangsúly esik, és amelyekben nem emeljük ki a személyes névmásokat annak bemutatására, hogy a logikai hangsúly hiánya az oroszban a magyartól eltérően nem vonja maga után a szerkezet megváltoztatását.

Arra is fel kell hívni a figyelmet, hogy az orosz „jeszty” és „nyet” állhat mind egyszámú, mind többesszámú főnév mellett, viszont a magyarban ezeknek külön többesszámuk van: vannak, nincsenek. — *U menya jeszty brat i szesztra*. — *U menya jeszty bratya i szjosztri*.

Ugyancsak tudatosítandó, hogy ez a magyar birtokos szerkezet: Péternek van könyve, Péternél van könyv, Péternek vannak könyvei, Péternél vannak könyvek — oroszra egyformán fordítandó. (*U Petra jeszty knyiga*, *U Petra jeszty knyigi*.)

A magyar tanulónak szokatlan az is, hogy a „mnogo” és „malo” szavakat tartalmazó kijelentő mondatokban jelenidőben nagyon gyakran elmarad a kopula, viszont jövőidőben és múltidőben ki kell tenni: *u sztugyentov malo szvobodnovo vremenji*, *u sztugyentov mnogo raboti*. *De: letom u sztugyentov bugyet mnogo szvobodnovo vremenji*. — *V proslom meszjace u aszpiranta bilo mnogo raboti*.

Mivel a magyarban ilyenkor kiteszük a létigét, ezért gyakoriak kezdőknél az ilyen hibák: *u sztugyenta malo szvobodnovo vremenji jeszty*, *u tovaricsa mnogo raboti jeszty*. (. . . . az elvtársnak sok munkája van.)

Az ilyen szerkezetek: *u menya jeszty (knyiga)*, *u menya mnogo, malo (knyig)*, amelyekben az „u” előjárós birtokos eset azt a tárgyat vagy személyt jelöli, akihez valami hozzátartozik, megkülönböztetendő az „u menya knyiga brata, u menya jevo knyiga, knyiga brata u menya, jevo knyiga u menya” típusú szerkezetektől, amelyekben az „u” előjárós birtokos eset nem azt jelöli, hogy vmi v. vki vmihez v. vkihez hozzátartozik, hanem azt mutatja meg, hogy kinél van a tárgy vagy dolog, hogy ki használja ezt a tárgyat, vagy dolgot, amely más valakié. Az ilyen szerkezetekben a vmihez való tartozást előjáró nélküli birtokos eset vagy birtokosnévmás fejezi ki. Az oroszban a magyartól eltérően ebben az esetben nem kötelező jelenidőben a létige használata.

Az „u menya jeszty”, „u menya nyet” szerkezethez hasonlítanak az „u menya bolit” típusú mondatok is; *u menya bolit golova*. — *U bolnovo vizokaja tyemperatura*. — *U menya boljat zubi*. — *U nyevo angina*. — Hangsúlyozandó, hogy az ilyen típusú mondatokban „u” előjárós birtokos esetet kell használni mindig a magyartól szintén eltérően; *fáj a fejem*, a betegnek magas láza van, *fájnak a fogaim*, neki *anginája van*.

Rá kell mutatni az „u” előjárós birtokos eset egy másfajta használatára is. Hangsúlyozni kell, hogy ezt nem csak a vkihez v. vmihez

való hozzátartozás kifejezésére használjuk, mint az „u menya jeszty” szerkezetben, hanem használjuk olyan kifejezésekben is, amikor egy ember v. állat vmilyen minőségére, sajátosságára, jellegzetes vonására mutatunk rá (tehát amikor nem igazi, valódi birtoklásról van szó!), és ez esetben az a főnév, amely ezt a minőséget, sajátosságot, jellegzetes vonást kifejezi, rendszerint jelzővel áll: u orla *mogucsije* krilja, u pevca *kraszivij* golosz, u bolnovo *plohoj* appetyit, u nyevo *usztalij* vid, u gyevuski *grusztnije* glaza stb.

Hozzáfűzhetjük, hogy ilyen minőségi tulajdonságokkal nemcsak élőlények rendelkezhetnek, hanem élettelen tárgyak is, pl. növények: u rozi *nyezsnij* zapah, u jolki *koljucsije* vetki, u berjozi *belij* sztvol stb. Más élettelen tárgyak jellemzésére korlátozottabb az „u” előljárós birtokos eset használata. „U” előljárós birtokos esettel állhat egy tárgy neve, amikor annak valamilyen sajátosságára mutatunk rá. Pl. a mindennapi nyelvben egyes tárgyak, gépek jellemzésénél mondhatjuk: u reaktyivnovo szamoljota nyet propellera. U novoj masini bolsaja gruzopodjomnoszty. — U pili osztrije zubja. — U knyizski kraszivaja oblozska. — U goroda prazdnyicsnij vid. — U zimnyevo palto mehovoj vorotnyik.

Azonban az effajta szerkezetek használata nem mindig lehetséges élettelen tárgyakkal kapcsolatban. E. M. *Konyajeva* óva inti a hallgatóit az „u” előljárós eset helytelen használatától, mert a magyarban a következő mondatok: az áruházakban különböző osztályok vannak (oroszul helyesen: v unyivermagah jeszty razlicsnije otgyeli), a házban nagy ablakok vannak (oroszul helyesen: v dome bolsije okna) kifejezhetők így is: az áruházaknak különböző osztályaik vannak (oroszul helytelen azonban: u unyivermagov jeszty razlicsnije otgyeli), a háznak nagy ablakai vannak (oroszul ugyancsak helytelen: u doma bolsije okna), vagyis a magyarban néha lehet birtokos szerkezetet használni akkor is, amikor az oroszban ez nem lehetséges, és ezért a tanulók e téren gyakran hibáznak.

Hibákat követnek el a magyar tanulók a létige kitételében is az ilyen típusú mondatokban, mint: u orla mogucsije krilja, u pevca kraszivij golosz. Hogyan kerüljük el a hibát? A tanulók figyelmét arra kell felhívni, hogy az ilyen típusú mondatokban a melléknév: mogucsije, kraszivij stb. által kifejezett tulajdonságjelzőre összpontosul a legnagyobb figyelem, nem pedig a *szárnynak* vagy a *hangnak* a jelenlétére, amely magától értetődő. Az orosz ilyen állításoknál nem használja a létigét, de a magyar tanulók előtt erre külön rá kell mutatni, mert a magyar az ilyen mondatokban kiteszi a létigét: van, vannak. Pl.: A sasnak hatalmas szárnyai vannak, a rókának nagy farka van, a farkasnak éles fogai vannak, Péternek rossz természete van, az énekesnek nem jó hangja van.

A fentebb idézett szerkezetek egy részében az oroszban is használható a létige állító vagy tagadó mondatokban, ha valaminek a létezését vagy tagadását ki akarjuk emelni, ha valakit jellemezni akarunk. De az ilyen mondatokban rendszerint nincs melléknév, pl.: u pevca *jeszty* golosz — u nyevo nyet golosza. — U brata *jeszty* haraktyer — u brata nyet haraktyera. — U nyevo *jeszty* vigyerzska, volja — u nyevo nyet

vigyerzski, voli. — U bolnovo *jeszty* appetyit — u bolnovo nyet appetyita.

Hasznos észrevételei vannak *Konyájevanak* a „nye” és „nyet” tagadósók, valamint a birtokos névmások használatával kapcsolatban is.

Ha a mondatban nem hangsúlyozzuk vminek, vmilyen tulajdonságnak, sajátosságnak stb. a távollétét, és a tagadás csak a melléknévre vonatkozik, akkor a „nye” tagadósót használjuk, nem pedig a „nyet”-et. Erre szintén külön rá kell mutatni, mert a magyar „nem” tagadósót oroszra egyaránt fordíthatjuk „nye”-vel és „nyet”-tel. Ezért a magyarok gyakran mondják: „U pevca *nyet* szilnij golosz”, (pedig hangja van, csak nem erős!), „U brata *nyet* horosij haraktyer”, (pedig jelleme van, csak nem erős!). Helyesen: U pevca *nyeszilnij* golosz, u brata *nyehorosij* haraktyer. Vagyis: ha egy főnevet tagadunk, a tagadósócska: nyet, ha egy tulajdonságot tagadunk, a tagadószó: nye.

Konyajeva megemlíti, hogy hallgatói az „u menya *jeszty*”, „u menya nyet” szerkezetek helyett eleinte gyakran „ja imeju”, „ja nye imeju” szerkezetet használtak: ja imeju szesztru, on imejet horosij haraktyer. Azt mondják: ja imeju trudnoszty v rabotye, pedig helyesebb: u menya *jeszty* trudnosztyi v rabotye. Szerinte bonyolítja a problémát az is, hogy az „imety”-nek nincs a magyarban pontos fordítása. Ez azonban nyilvánvalóan tévedés, hiszen Hadrovics—Gáldi nagyszótára csaknem két hasábon adja meg a fordításait. Inkább azt lehetne mondani, hogy az „imety” használata hivatalosabb ízű és csak néhány megmerevedett kifejezésben fordul elő: imeju cseszty stb. *Konyajeva* szerint állításnál a „lenni”, tagadásnál, jelenidőben a „nincs” megfelelő alakjával fordítható magyarra.

De a „lenni” ige nemcsak azt jelentheti, hogy „imety”, „imetyszja”, hanem azt, hogy „nahogyityszja”, „szuscseosztvovaty”, „bity”. Mindez megnehezíti tényleg az „imety” használatát. Ezért hallani néha ilyen helytelen mondatokat: „mi imejem na sztyenye plakat”, „Onyi budut imety v klassze sztyengazetu” stb.

Az az érzésünk, hogy *Konyajeva* csak felvetette az „imety”-tyel kapcsolatos problémát, de kielégítően még meg nem oldotta annak ellenére, hogy helyes használatára néhány jó példát ajánl: imety pravo na, imety znacsenyije, imety otnosenyije k csemu-nyibugy, imety vozmoszty csto-nyibugy szgyelaty, imety meszto, imety uszpeh, imety predsztavlenyije o csom-nyibugy, imety ponyatyije o csom-nyibugy stb.

Annak ellenére, hogy a magyar birtokos személyragoknak az oroszban birtokos névmások felelnek meg, ez utóbbiaknak az elsajátítása a magyar anyanyelvűeknek különösebb nehézséget nem okoz, mert birtokos névmások a magyarban is vannak, csak a használatuk más, mint az oroszban.

Konyajeva szerint a magyarban csak akkor használjuk a birtokos névmásokat, ha rajtuk logikai hangsúly van: Ez a könyv az *enyém*. — Ön velünk van, de — nem a *mienk*.*) Ilyen esetekben az oroszban a név-

*) Ez azonban nyilván tévedés. Akkor használjuk, ha a tárgy megnevezése nélkül akarjuk jelölni, hogy valami kinek a birtoka.

más gyakran állítmány vagy főnéviesül. (Eta knyiga — moja. Vi sz nami, a nye nas.)

A magyar sokkal gyakrabban használja a birtokos személyragokat, mint az orosz a birtokos névmásokat. Mivel a magyarban a családtagok, testrészek stb. gyakran állanak birtokos személyragokkal: fivérem levelet írt apánknak, fejemre teszem a kalapot, elvesztetted a sapkádat, a magyar tanulók anyanyelvüknek ezt a sajátosságát az oroszra is vonatkoztatják és kiteszik néha az oroszban ott is a birtokosnévmást, ahol az nem kötelező vagy egyáltalán nem is kell. Sokszor hallani ilyen helytelen mondatokat: szemja szosztojit iz *mojej* matyeri, *mojevo* otca, *mojej* szesztri, *mojih* bratyev. — Mi vimili *nasí* ruki. — Ja vesaju *mojo* palto v gorgyerob. — Ja zabil *moji* percsatki. — Vlaszty nahogyitszja v *szvojih* rukah naroda.

Az effajta hibákat gondosan elemezni kell.

Jelentős nehézséget okoz a magyar tanulóknak a „szvoj” névmás használata. Néha elég pontos megfelelője ennek a magyar „saját” névmás: Anna megmutatta a levelet a saját anyjának — Anna pokazala pizmo szvojej matyeri. — Péter beszélt a saját apjával — Pjotr govoril szo szvojim otcom.

Ugyanúgy mint a „szvoj”, a „saját” is vonatkozhat az 1., 2. és 3. személyre egyaránt. Használata azonban mégsem esik egybe a „szvoj” használatával. A „saját”-ot — magyarázza szerzőnk — akkor használjuk a magyarban, ha különös hangsúly van rajta. Ha nincs rajta különös hangsúly, helyette az egyszerű birtokos személyragokat használjuk. Ezért külön gyakoroltatni kell a „szvoj” és „jevo” birtokos névmásokat. Ennek a gyakorlására összefüggő szöveget ajánl *Konyajeva*, példái ismét ötletesek, azonban szerintünk nem látja helyesen a problémát a mi szempontunkból. Egyszerűbb, ha azt mondjuk tanulóinknak, hogy a „szvoj” névmást az oroszban csak akkor szabad használni, ha a birtokos és a cselekvés végrehajtója ugyanaz: Mi iszpravim szvoji osibki. Főleg csak a 3. személyű birtokos esetén kötelező a használata — on prodal szvoj dom, az 1. és 2. személyű birtokos esetén a használata nem kötelező — ja prodal moj (szvoj) dom, ti prodal tvoj (szvoj) dom [3].

Külön fejezetet szentel *Konyajeva* tanulmányában az orosz birtokos mellékneveknek, ami a magyarban nincs meg. Úgy találja, hogy a főnevekkel álló orosz birtokos melléknévnek a magyarban rendszerint összetett főnév felel meg, amelyek közül az első egy madár vagy állat nevét adja meg: madárfészek, halvér — *ptyicsje gnyezdo*, *ribja krov*.

A mi közkézen forgó orosz nyelvtanaink elég szűkszavúan emlékeznek meg a birtokos melléknevekről. Az „-inij” végűeket (pl. *losagyinij*) meg sem említik: [4] *losagyinaja kozsa* — lóbőr. Persze nyilvánvaló, hogy az „inij”-ben az „-ij” csak a melléknév végződése, de az „-in” végű birtokos mellékneveket éppen az szokta jellemezni, hogy külön melléknévi végződésük nincs. Már pedig kétségtelen, hogy a „*losagyinaja kozsa*” első tagja birtokos melléknév.

Az ilyen típusú melléknevekben, mint: *kozij szir*, *kozji tropi* stb. már elhomályosult a birtoklás és majdnem teljesen egybeesett jelentésük a viszonyt jelölő melléknevek általános jelentéseivel. Ezt az is

mutatja, hogy ezekben a példákban: *baranyji kotleti*, *lisziz vorotnyik* a melléknevet nem lehet már a tulajdont jelző birtokos esettel helyettesíteni, hanem csak teljes kifejezéssel, amelynek egyik tagja egy „iz” előjárós birtokos eset. Pl.: *lisziz vorotnyik* — vorotnyik iz meha liszi; *baranyji kotleti* — kotleti iz baranyini (kotleti iz mjasza barana). Ezen kívül ezekre már nem lehet a „csej?” kérdőszóval kérdezni. Ezzel szemben ott, ahol a birtoklás még nem homályosult el, a melléknév helyettesíthető birtokos esetben álló főnévvel: *szobacsij laj* — laj szobaki, *volcsij boj* — boj volka. Ezekre kérdezhetünk is a „csej?”, vagy a „kakoj” névmással.

A Szabó-féle tankönyv idevonatkozó részében *Konyajeva* kifogásolja, hogy ott nincs feltüntetve: tulajdonképpen milyen jelentésű főnevekből lehet képezni az „-ij” végű birtokos mellékneveket. A helytelen szóképzések elkerülése végett meg kell említeni, hogy „-ij” végű birtokos melléknevek képezhetők:

- a) a legtöbb állatnévből: *szobaka*, *lisza*, *volk*, *medvegy*, *korova* stb.,
- b) a következő szavakból: *riba*, *scsuka*, *ptyica*,
- c) néhány személynévből (a leghasználatosabbak): *cselovek*, *vrag*, *kazak*, *ribak*, *pasztuh*, *ohotnyik*, *pomescsik* stb.

Az *-in* képzős és *-ij* (-aja, -oje, -ije) ragos birtokos mellékneveknek ugyanolyan jelentésük van, mint az *-ij* végű birtokos mellékneveknek (amelyek azt fejezik ki, hogy vmi vkinek a tulajdona, vmi vkire jellemző, hogy vmi tipikus vki számára; hogy vmi vmely állat húsból, bőrből készül). Érdeemes megemlíteni, hogy csakis ilyen módon („-in” képző + *ij* rag segítségével) képezünk mellékneveket a madárnevekből: *lebegyinij*, *szokolinij*, *vorobjinij*, *szolovjinij* stb., emellett rendszerint az olyan mellékneveknek van „valamiből készült” jelentésük, amelyeket háziállatok nevéből képezünk: *kurinij*, *utyinij*, *guszinij*.

Az *-in* képző segítségével képezünk birtokos mellékneveket néhány állat- és rovarnévből: [5] *losagyinij*, *lvinij*, *tyigrinij*, *zmeinij*, *oszlinij*, *misinij*, *kriszinij*, *komarinij*, *pcselinij* stb.

Az ilyen melléknevek hangsúlya rendszerint a képzőn van.

A Szabó-féle tankönyv — mint már jeleztük — az effajta melléknevekről nem emlékezik meg, a „mis”, „muha” szavaknak viszont tévesen a következő alakjait adja meg: „misij”, „musij” ehelyett, hogy: „misinij”, „musinij”, pl.: *misinaja norka* — egérlyuk, *musinije szledi* — légypiszok.

Érdekes néhány birtokos melléknév jelentése a jelzős szerkezetekben: *guszinaja kozsa*, *medvezsja uszluga*, *zajacsja dusa*, *oszlinoje uprjamsztvo*, *orlinij vzgljad*, *liszja hitroszty*, *ptyicsji prava*.

Azoknak az orosz szerkezeteknek, amelyekben egy birtokos melléknévvel ellátott főnév van és amelyek egy meghatározott személy tulajdonát fejezik ki: *szesztrina knyiga*, *otcov kosztyum*, és a tulajdonviszonyt jelölő birtokos esetnek: *knyiga szesztri* a magyarban egy- és ugyanaz a birtokos szerkezet felel meg: *szesztrino platyje* — platyje szesztri — nővér ruhája, *otcova sapka* — sapka otca — apa sapkája, *Vanyini druzja* — druzja Vanyi — Ványa barátai.

Ezek után érthető, ha a magyar tanulók lehetőleg kerülnek az *-in*, *-ov*, *-jev* végű birtokos melléknevek használatát. Ezért rendszerint így beszélnek: Ja vzjala knyigu Riti, ja znaju brata Gyimi, vagyis a rendelkezésre álló birtokos szerkezetek közül csak az egyik fajtával élnek.

Az *-in*, *-ov*, *-jev* végű birtokos melléknevekkel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az ilyen képzésű melléknevek a mindennapi nyelvre jellemzők és rendszerint olyan főnevekből képezzük, amelyek rokonsági kapcsolatokat jelölnek: matyerin, mamin, babuskin, gyeduskin, bratov, tyotyin, gyagyin, gyedov, sztarikov, sztaruhin.

A melléknevek e csoportján belül megfigyelhető, hogy különösen a becenevekből képezzük gyakran *-in* végű birtokos mellékneveket: Kolin, Szerjozsín, Nyinyin stb. Hasznosnak bizonyul, ha feliratunk a tanulókkal néhány olyan frazeológiai kifejezést, amelyben birtokos melléknevek vannak: szolomonovo resenyije, ahilleszova pjata, kroko-gyilovi szljozi, damoklov mecs, gorgyijev uzél, avgyijevi konyusnyi, szizifov trud.

A birtokos melléknevekkel kapcsolatosan *Konyájeva* magyar szempontból problematikusnak ítéli a „*prinadlezsaty*” igét. Magyar jelentése: *tartozik valamihez, hozzá v. odatartozik*. Használata azonban jelentősen különbözik a szótárilag orosz megfelelőjétől. A *prinadlezsaty* legtipikusabb jelentéseit a magyarban különböző igékkel fejezzük ki: *megillet vkit, vmit; tartozik vkire, vmire* stb., a magyar „*tartozni*” igének viszont vannak olyan árnyalatai, amelyek hiányzanak az oroszban. (Feltehetően *Konyájeva* a „*tartozni*”-t, mint a „*prinadlezsaty*” fordítását így érti: „*tartozik vkire v. vmire*”, mert *tartozni valakinek*” jelentése a magyarban nincs.)

A magyar tanulóknak éppen ezért nehézséget okoz a „*prinadlezsaty*” használata, erre külön figyelem fordítandó tehát. A magyarban nem használatosak az ilyen típusú mondat szerkezetek: *knyiga prinadlezsit tovariscsu. Zemlja, fabriki, zavodi prinadlezsat narodu* — az elvtárs könyve. A gyár, a föld a dolgozó népé — vagyis a *prinadlezsaty*-ot nem is kell használni. Ki is hagyják a magyar tanulók gyakran az oroszban ezt az igét akkor is, amikor pedig az orosz használja: *zemlja, zavodi prinadlezsat narodu; v. Vengerszkoj Narodnoj reszpublike vszja vlaszty prinadlezsit trugyascsemuszja narodu*. Ehelyett tanulóink hajlamosak így fordítani: *zemlja, zavodi naroda, v Vengerszkoj Narodnoj Reszpublike vszja vlaszty trugyascsevoszja naroda* — vagyis egyszerű birtokos esetet használnak a *prinadlezsaty* helyett.

Az ilyen szerkezeteket eddig tankönyveink eléggé elhanyagolták, nem vették figyelembe e tekintetben a két nyelv közötti eltérést. Ajánlatos a *prinadlezsaty* igés mondatokat szinonim mondatokkal párhuzamosan gyakoroltatni. Így: *Vszja vlaszty prinadlezsit trugyascsemuszja narodu. Zemlja, zavodi prinadlezsat narodu*. Ezzel szinonim szerkezetek: *Vszja vlaszty nahogyitszja v rukah naroda. Zemlja, zavodi nahogyatszja v rukah naroda*.

Már az eddigiekből is látható, hogy *Konyájeva* sok hasznos megfigyelésre tett szert magyar hallgatóival való foglalkozása közben, még-

pedig olyanokra, amelyek a mi figyelmünket, lévén magyar anyanyelvűek, gyakran elkerülték. Még csak 1—2 ilyen megfigyelés:

A nem egyeztetett jelzõt, amelyet a tulajdon birtokos esete fejez ki, fel lehet cserélni az egyeztetett jelzõvel, amelyet melléknév fejez ki, azokban az esetekben, ha a birtokos esetben álló főnévből lehet képezni birtokos melléknevet: Na sztyenye vizit *pidzsak otca* (*otcov pidzsak*). Ko mnye prijehal *szin szesztri* (*szesztrin szin*). Izba *lesznyika* szosztojala iz odnoj komnati (*lesznyikova izba*).

A nem egyeztetett birtokos szerkezetek azonban konkrétabbak az egyeztetett birtokos szerkezeteknél, mert az előbbiekhöz jelző is járulhat: Na sztyenye vizit *pidzsak mojevo otca*. Ko mnye prijehal *szin sztarsej szesztri*. Ko mnye prijehal *szin mojej sztarsej szesztri*. Izba *sztarovo lesznyika* szosztojala iz odnoj komnati.

A birtokos szerkezeteket, mint ismeretes, fel lehet cserélni viszonyt jelölő melléknevekkel, ha a viszonyt jelölő melléknevek szabadon helyettesíthetik a birtokos mellékneveket: *otcov — otcovszkij, matyerin — matyerinszkij* stb. Ezért ez a mondat: Szerdce *matyeri* drozsalo drozsju nyetyerpenyija mondható így is: *Matyerinszkoje* szerdce drozsalo drozsju nyetyerpenyija. Azonban a viszonyt jelölő melléknevek *-szk* képzője és a birtokos melléknevek *-in* képzője *minőségi* különbség forrása lehet: a viszonyt jelölő melléknevek *tartós*, személyekre is jellemző tulajdonságokat fejeznek ki. Pl.: Zaboti *matyeri-matyerinszkije* zaboti. Sz gyetsztva on bil okruzson *matyerinszkoj zabotoj* (*zabotoj matyeri*). Bojci sz *matyerinszkoj zabotoj* uhazsivali za rebjonkom, kotoroj bil najgyon v razrusennom dome. — Lovkoszty *koski* — kosacsja *lovkoszty*. Malcsik *vzobralszja na gyerevo sz kosacszej lovkosztyu*.

* * *

Az a tény, hogy a Szovjetunió nagyobb egyetemlein egyre többen akadnak, akik elmélyülten foglalkoznak a magyar nyelvvel, hogy eredményesebben oktathassák magyar anyanyelvű hallgatóikat, csak elismerésünket válthatja ki. Ezek közé tartozik *V. P. Andrejeva-Georg* [6] és *V. Sz. Ivanov* [7] is, akiknek 1—1 tanulmányát a továbbiakban röviden ismertetni kívánjuk.

Andrejeva rámutat arra, milyen nehézségeket okoz a magyar anyanyelvűeknek az, hogy a magyar nem ismeri a nyelvtani nem kategóriáját és alakilag a főnév és melléknév között sem tesz semmilyen különbséget: óriás, törpe, rózsa felhők, arany óra, ajándék ló stb. Példáit *Balassa József: A magyar nyelv könyve* c. művéből veszi. Ennek az alapján foglalkozik a jelző és a jelzett szó sorrendjével is. Megállapítja, hogy a jelző helye és egyeztetése a jelzett szóval, különösen nemben szintén nehézségeket okoz tanulóinknak. Fokozottabban fennáll ez a nehézség az ú. n. meg nem egyeztetett jelzők esetén, amikor közismerten a jelző nem a jelzett szó előtt (mint a magyarban), hanem a jelzett szó után áll: *bolsoj sztol* — nagy asztal, *de: malcsik bolsovo vozraszta* — nagy-növésű fiú.

Mindenesetre, helyesen állapítja meg *Andrejeva*, a legnagyobb nehézséget oroszul tanuló tanulóinknak az orosz igealakok, az ú. n. *videk* okozzák.

A *vid*-kategória aránylag nem régi eredetű az orosz nyelvtanban, de nagyon sokat és sokan írtak már róla. Ennek ellenére a *videkkel* kapcsolatos problémák egész sora még ma sem tisztázott, a viták folynak, nem meglepő tehát, hogy a mi tanulóink is birkóznak a *viddel*, amely az orosz nyelvannak ma egyik legalapvetőbb kategóriája. Persze a *vid*, az, hogy a cselekvés lefolyását, annak jellegzetességét, időbeli korlátait vagy éppen korlátozatlanságát az orosz ragyogóan ki tudja fejezni, nemcsak a mi tanulóinknak okoz nehézséget. *P. Boyer*, az orosz nyelv professzora a párizsi Keleti Akadémián pl. így nyilatkozik erről a kérdéstről: „Lehetetlen tagadni, hogy a befejezett és folyamatos igék megválasztása az orosz nyelv egyik leginkább le nem győzhető nehézsége marad.” És az orosz nyelv idegenek részére való tanítása teljesen igazolja ezt a gondolatot.

A „*vid*” fogalmát egyes tanárok és tankönyvírók azzal igyekeznek közelebb hozni a tanulókhöz, hogy a tanított tanulók anyanyelvében hasonló jelenségre próbálnak rámutatni. Ez nehéz, de néha lehetséges — állapítja meg *Andrejeva* és éppen a magyar nyelv példájára hivatkozik. *Balassa* alapján [9] megemlíti, hogy a magyar nyelvben sok olyan különleges szóképző van, amelyek segítségével kifejezhető a cselekvés lefolyásának jellege, azaz jelölhető, hogy a cselekvés nem egyszeri, hanem periodikusan ismétlődik huzamosabb időn át, vagy pedig hirtelen, egyszeri, rövid ideig tartó. Mind az ismétlődés, mind a tartós cselekvés, valamint a mozzanatos vagy egyszeri cselekvés kifejezésére a magyar nyelvnek igen sok képzője van. *Balassa* szerint ehhez a csoporthoz sorolhatunk még néhány olyan képzőt is, amelyek a cselekvés kezdetét fejezik ki. Sok magyar igealak párhuzamos alakja van, az egyik egyszeri, mozzanatos cselekvést, a másik tartós vagy ismétlődő cselekvést fejez ki: *harsog* — *harsan*, *mozog* — *mozdul*, *hörpöl* — *hörpint*.

Andrejeva a fenti példákból azt a következtetést vonja le, hogy a magyarban vannak igealakok, amelyek közel állnak az orosz igék *vid*-jeihez nemcsak lexikailag, hanem a képzés módját illetően is. Ez segítségére lehet szerinte a magyar tanulóknak a *videk* megértésében és használatában, bár — sajnos — nem biztosíték azért arra, hogy helyesen fogják megválasztani a *videket*, vagyis hogy nem fognak hibázni a *videk* használatában. Mindenesetre valami könnyebbséget azért csak jelent az anyanyelvvel való egybevetés lehetősége e téren is. A továbbiakban azt állítja, hogy a *vid*-kategóriákkal nem rendelkező nyelvek csak akkor képesek visszaadni az orosz igék *vid*-beli árnyalatait, ha az előképzők megváltoztatják az ige jelentését. E módon ugyanis lexikai értelemben új szavak keletkeznek és ezek már meglehetnek a szóbanforgó nyelvekben. Ez a megállapítása azonban a magyarra nézve nem mindig érvényes, mert a mi igekötőink néha akkor is eléggé hűen tükrözik az orosz *vid* megfelelő alakját, amikor csak ú. n. *vid*párokról és nem új jelentésű igeokról van szó. Pl. építeni — felépíteni.

Sokkal alaposabban, részletesebben és nagyobb tudományos fel-

készültséggel foglalkozik a vidék problémájával magyar nyelvi vonatkozásban *K. E. Majtyinszkaja* [10], aki a fentiekkel kapcsolatban részben más álláspontot foglal el.

Szerinte a magyar nyelvben nincs meg a vid grammatikai kategóriája [11]. Ez a megállapítás azonban, mint később látni fogjuk, főleg csak azt kívánja hangsúlyozni, hogy az orosz vidéknek nem mindig felelnek meg a magyar igekötős vagy utóképzős igék kifejezte cselekvések, vagy azt, hogy a magyar nyelvben más (*m e n n y i s é g i*) síkon jutnak kifejezésre az orosz vidék jelentései. A vidék árnyalatait azonban a magyar nyelv is nagyszerűen tudja érzékeltetni elő- és utóképzői révén, amelyek egymáshoz viszonyítva funkcióbeli különbséget mutatnak fel. Prefikszációval fejezzük ki *bizonyos* mértékig a cselekvés befejezettségét vagy befejezetlenségét (szoversennoszty, nyeszoversennoszty), a szuffikszáció segítségével pedig a cselekvés *mennyiségi* sajátosságait állítjuk egymással szembe: a tartamot (prodolzityelnoszty) a rövidséggel (kratkovremennoszty) és mozzanatossággal (mgnovennoszty), az ismétlődést (povtornoszty), az egyszerűséggel (odnokratnoszty). Más finnugor nyelvekben is megvannak a nyomai annak, hogy az igei cselekvés mennyiségi oldalait állítják egymással szembe. *Majtyinszkaja* ezzel kapcsolatban idézi [12] *A. V. Bubrih* sorait, aki a komi nyelvről írva hasonló következtetésre jut. A vid-vonatkozású utóképzőket *Majtyinszkaja* különben két nagy csoportra osztja jelentésük alapján:

1. olyan utóképzőkre, amelyek tartamot, ismétlődést vagy széttagoltságot fejeznek ki, és 2. olyan utóképzőkre, amelyek rövidséget, mozzanatosságot, a cselekvés kezdetét fejezik ki. A vidárnyalatokat kifejező utóképzők a magyarban néha megváltoztatják az ige jelentését is: szúr-ni — szürsöl-ni. Az 1. csoport képzői: — g —, — d —, — sz —, — z —, — l —. A 2. csoport képzői: — n —, — l — (— ll —), — t —, — p —, — m —, — k —.

Amíg az utóképzők főleg az orosz vidék árnyalatait adják vissza a magyar nyelvben, addig az előképzők már jobban megközelítik az orosz vidék kifejezte cselekvések jelentéseit. Az előképzők mind a magyarban, mind az oroszban megváltoztathatják az ige jelentését: aludni — megaludni; gyelaty — peregyelaty; van azonban a magyar előképzőknek egy olyan sajátosságuk is, amely már az orosz befejezett igék szemantikájára emlékeztet. Csakhogy a magyar előképzős igék „befejezettség”-et kifejező vid-jentései ugyancsak *más síkon* nyilvánulnak meg, mint az orosz befejezett igék vid-jentései. *Először is* — állapítja meg *Majtyinszkaja* — a cselekvés befejezettségét kifejező igei előképzők a magyarban mindenekelőtt azt fejezik ki, hogy a cselekvés végbemegy teljesen, vagy (ritkábban), hogy a cselekvés elkezdődik. Azonban a *befejezettség* árnyalatát kifejező magyar előképzős igékből képezhetők a melléknévi igenevek olyan időalakjai is, amelyek megegyeznek a *folyamatosság* árnyalatát kifejező igék melléknévi igeneveinek időalakjaival, míg az orosz befejezett és folyamatos igéket, mint ismeretes, megkülönböztetik egymástól az időalakok képzési módja és a melléknévi igenevek rendszere is. Ezért nem lenne teljesen helyes, ha az ilyen

igepárokat, mint *írni* — *megírni* az orosz *piszaty* — *napiszaty* megfelelőinek tekintenénk, mivel a „befejezett” *megírni* igének lehet jelenidejű alakja és jelentése is a magyarban.*) Vessük össze ezeket a mondatokat: „Ő minden nap *megír* egy levelet” — „On jezsednyevno *piset* po *piszmu*” és „Ő minden nap *ír* egy levelet”. A második mondat formálisan ugyanúgy fordítandó oroszra, mint az első: „On jezsednyevno *piset* po *piszmu*”. De az első mondatban az ige előképzője (a *meg-*) pontosan kifejezi, hogy a cselekvés alanya nemcsak írja a leveleket, hanem az írást be is fejezi teljesen, a második mondatban azonban a cselekvésnek ez az oldala nem világítódik meg, vagyis nem derül ki, hogy befejezést nyer-e a levél írása vagy nem.

Íme néhány példa, ahol a „meg-” előképzős igék olyan jelentésekben fordulnak elő, amelyek nem jellemzőek az orosz befejezett igékre (holott a legvilágosabban éppen ez az előképző fejezi ki a magyarban a „befejezettség” árnyalatát): elég, ha a macska közbejön, ha *mege*szli a pecsenyét (Mikszáth: Különös házasság) — „dosztatocsno, jeszli vmesivajetszja koska, jeszli ona szjedajet zsarkoje”; aranyzuhatagos fejét ha *meg*cirókáltam, szememet mindig félve és szégyenlősen sütöttem le (Móra: Nádihegedű) — „Kogda ja *glagyl* (folyamatos!) jejo golovu sz zolotimi kudrjami, ja vszegda robko i sztidlivo opuszka glaza”; A gazdám jó volt hozzám. Néha *meg*simogatott és *meg*veregette az arcomat (Gárdonyi: A láthatatlan ember). — „Hozjajin otnoszilszja ko mnye horoso. Inogda on *laszka* (folyamatos!) menya i *trepal* (folyamatos!) po scseke”. Az ilyen és hasonló példából nyilvánvaló, hogy a magyar „befejezett igéknek” az oroszban gyakran ismétlődő cselekvést kifejező folyamatos igék felelnek meg. Igaz, az ellenkezőjére is van példa: „Mátyást királlyá választották” — ezt oroszra csak befejezett igével lehetne fordítani.

Másodszor pedig az előképzőkkel kifejezett vid-jelentések, mint már említettük, a magyarban nem tekinthetők nyelvtani kategóriáknak, mert az előképzők többsége nem alkalmas a vidék kifejezésére. Az igék többségéhez még a *meg-* előképző sem kapcsolható, pedig ez szinte a vid-jelentések kifejezésére van specializálva és nagyobb mértékben tartalmaz nyelvtani általánosítást, mint a többi előképző. Igaz, hogy az oroszban is különböző eszközökkel fejezik ki a vid-jelentéseket, és ezek közül sem általánosítódott elegendő mértékben egyik sem. Ennek ellenére az oroszban a befejezett igék képzésének elég logikus rendszere alakult ki, amelyeknek megvannak a maguk különböző morfológiai és fonetikai sajátosságai, de ugyanakkor egyforma nyelvtani tulajdonságokkal is rendelkeznek (pl. lehet belőlük egyszerű jövő időt képezni, nincs cselekvő és szenvedő alakú jelenidejű melléknévi igenevük). Ezeket az igéket szembe lehet állítani a folyamatos igékkel, amelyek ismét más nyelvtani tulajdonságokkal rendelkeznek.

Végül *Majtyinszkaja* utal még arra is, hogy az igék e két nyelvtani rendszerének ez a logikus kölcsönösségi viszonya az igék hatalmas több-

*) Az oroszban is, ha oly ismétlődő mozzanatos cselekvést jelöl, amely tartós cselekvés háttéré mellett megy végbe: *To, kak zver, ona zavojet, To zaplacsset, kak gyitya.* [M. Gorkij: *Burevesztnyik.* — B. J.]

ségét (kb. 70—75 százalékát) fogja át, és ennek következtében az orosz nyelvben a videkkel kifejezett grammatikai általánosítás nagyon magas fokon áll.

A nyelvtani elvontság fokához mérten *Majtyinszkaja* a magyar igei előképzőket három csoportra osztja. Az 1. csoportba tartozik a *meg-*, a 2.-ba az előképzők többsége, a 3.-ba az *át-*, *túl-*, *oda-*, (*ide-*), amelyek a mondatban nemcsak mint határozószók fordulnak elő, hanem mint névutók és korrelatív szók is.

Nagyon sok olyan ige van a magyarban, amelyekhez egyáltalán nem járulhat előképző a cselekvés „befejezettségének” kifejezésére. Ilyenek *Majtyinszkaja* felsorolásában: aggasztani, mendegélni, súrlódni, pártolni, verítékezni, veszélyeztetni, zsörtölődni stb. Végeredményben azok az igék, amelyekhez odakapcsolható a *meg-* a cselekvés „befejezettségének” a kifejezésére, az összes magyar igék felét sem teszik ki [13].

A *meg-* vid-funkciójának a problémáját tovább bonyolítja az is, hogy nagyon nehéz ennek az előképzőnek tisztán vid-funkcióit egymástól elhatárolni. Sokszor a befejezettség jelölésén kívül kissé megváltoztatja az ige lexikai jelentését is: érni — megérni, hatni — meghatni, beszélni — megbeszélni. De még leginkább ez az az előképző, amelyben ez a funkció csak másodlagos szerepű: hűlni — meghűlni, győzni — meggyőzni, dolgozni — megdolgozni stb.

Rámutathatunk azonban a *meg-* előképző olyan tulajdonságaira is, amelyek alkalmassá teszik arra, hogy az orosz videk tanításánál hivatkozhatunk rá. Kifejezik pl. a befejezettségen kívül a cselekvés elkezdését is (és ez az oroszban is befejezettség nyelvtanilag!): meglóbálni, megszólalni. Mint az oroszban, a jelenideje néha jövőidejű cselekvésre utal: Ne féljeteK, én mindent *meg*mondok — nye bojtyesz, ja vszjo *szkaszu*. Ennek ellenére azt kell mondanunk, hogy még a *meg-* képző sem jelöli a befejezettséget mindig tisztán és következetesen, ezért mindig esetenként jól meg kell fontolni, hogy fordítás esetén valamelyik magyar előképzős ígének melyik orosz igealak felel meg.

Majtyinszkaja természetesen a videken kívül más olyan problémát is felvet, amely érdeklődésre tarthat számot. Ilyen pl. az esetek problémája is. Erre azonban egy másik tanulmány ismertetése kapcsán térek majd ki, amelynek *V. Sz. Ivanov* a szerzője és amely azzal foglalkozik, hogy hogyan fejezzük ki és hogyan osztályozzuk a magyarban a határozókat [14].

Mindenekelőtt arra mutat rá, hogy a magyar mondattanban még mindig sok a vitás kérdés, nincs kialakult egységes álláspont a határozók kérdésében sem. Ahány nyelvész, annyiféleképpen osztályozza a határozókat és nagy baj, hogy még egységes terminológia sincs. Beszélnek „állandó határozókról”, „képes helyhatározókról”, „részelő határozókról”, „eszközhatározókról” stb., ami nagymértékben megnehezíti a magyar nyelv tanulmányozását.

Szerzőnk nem tekinti feladatának, hogy kimerítse a határozók problémáját, hanem csak arra törekszik, hogy amennyire lehetséges, megvilágítsa a határozók elméletének egyik sajátos momentumát: milyen szófajokkal fejezhetők ki a magyarban a határozók.

Mind a magyar, mind az orosz mondatban határozóként nagyon gyakran szerepel a határozószó is. Mint ismeretes, a határozószavak „ragozhatatlan szavak, amelyek közül, úgy látszik, sokan az eredetileg ragozott szavaknak megmerevedett és elszigetelt alakjai” [15].

Ivanov úgy találja, hogy Meillet meghatározása teljességgel vonatkozik a magyar határozószavakra is. A magyar nyelv számos példája igazolja ugyanis, hogy bizonyos körülmények között a ragozható szavak megmerevednek egyes alakokban. És éppen megmerevedettségüknek köszönhetik azt, hogy mind a mai napig a szóképzés és a ragozás legősibb típusai. Ő az összes határozószókat két egymástól élesen elhatárolt csoportra osztja. Az első csoportba tartoznak az *egyszerű*, a másikba az *összetett* határozószavak. Ez a felosztás eltér a pedagógiai főiskolákon nálunk használatos felosztástól [16]. *Ivanov* az egyszerű határozószókat is csoportokra osztja: helyhatározószók, időhatározószók, módhatározószók, mérték- és fokhatározószók. Összetett határozószón azokat a határozószókat érti, amelyeket melléknevekből képeztünk a következő képek segítségével: -an, -on, -en, -ön, -l, -ul, -ül, -leg.

A magyarban a határozót ragos névszó is kifejezheti és ez veti fel előtte az esetek problémáját, amelyről azt állítja, hogy a magyar nyelv kutatói ebben sem egységesek. Pl. *Balassa József* szerint a magyar nyelvnek nincsenek esetei. Ő az esetragok helyett csak határozói-, tárgyragokról stb. tesz említést mondattani szempontból vizsgálva a problémát.

Ivanov úgy véli, hogy *Balassa* és más kutatók azon nézeteit, miszerint a magyar nyelv nem ismeri az eseteket, egyebek között nyilvánvalóan befolyásolhatta az a körülmény, hogy az agglutináló nyelvek esetei bizonyos mértékig tényleg különböznek az ún. flektáló nyelvek eseteitől.

Mint ismeretes, ez a különbség mindenekelőtt abban áll, hogy az agglutináló nyelvek eseteinek a szuffixumai egyjelentésűek. Így pl.: könyvekről — itt a „-ről” csak delativus jelentésű lehet. *Ivanov* nem említi azonban meg, hogy ma már a magyarban is gyökeresen megváltozott e tekintetben a helyzet, amit bizonyítanak a következő példák:

a) Leveszek az asztalról valamit	— térbeli viszony,
b) Beszélek az asztalról	— objektív viszony,
c) Évről-évre	— időviszony,
d) Ablaktól az ajtóig	— térbeli viszony,
e) Dicső ősöktől származik	— eredet-viszony,
f) A füsttől fáj a fejem	— ok-viszony s í. t.

Az agglutináló nyelvekkel szemben a flektáló nyelvek esetképzői általában többjelentésűek. Ha pl. az oroszban azt mondom: „O knyigah”, akkor az *-ah* végződés kifejezi a többesszám jelentését és ugyanakkor az előljárós eset jelentését is. Ugyanígy az orosz birtokos esetnek is több jelentése van.

Amellett, hogy az agglutináló nyelvek esetképzői egyjelentésűek, egyben rendkívül *világosak* is. Erről bármelyik szó meggyőzhet bennünket, amennyiben nem változtatja meg alakját és ha nem vesszük tekintetbe a képző fonetikai változatait. Pl. a magyarban a *-ba*, az illativus képzője a szóban, amelyben *mélyhangú* magánhangzó van, mindig megtartja a *-ba* alakját: asztal-ba, fiók-ba. Ami pedig azokat a szavakat illeti, amelyekben csak *magashangú* magánhangzók vannak, ezekhez az illativusnak csak magashangú képzői járulhatnak: szekrény-be. Ennek a kettősségnek (és néha hármasságnak is) a legtöbb finnugor nyelvet jellemző ú. n. magánhangzóilleszkedés törvénye az oka. A lényege közismert: a legtöbb szóban vagy csak magas-, vagy csak mély magánhangzók lehetnek a magyarban. A magashangú szavakhoz pedig csak magashangú képzők (vagy ragok), a mélyhangú szavakhoz csak mélyhangú képzők (vagy ragok) járulhatnak.

Ezzel szemben a flektáló nyelvek esetei nem ennyire világosak és nyilvánvalóak. A flektáló nyelvekben, különösen az oroszban az esetképzők összefonódnak a szótövekkel.

Mindez persze azt mutatja, hogy az agglutináló és flektáló nyelvek esetei között tényleg van különbség, ami azonban *Ivanov* szerint mégsem adhat okot arra, hogy tagadjuk a magyar nyelv eseteit. Szerinte a magyar nyelv kutatóinak többsége nem is osztja ebben a kérdésben *Balassa József* véleményét. A szovjet finnugor nyelvészek véleménye szerint pl. a magyar nyelvnek jól kifejlett esetrendszere van. Egyes kutatók mintegy 24 esetre mutatnak rá a magyar nyelvben. *K. E. Majtyinszkaja* erről a problémáról a következőképpen nyilatkozik [17]: „A magyar nyelv mint a finnugor nyelvek többsége, a sok esettel rendelkező nyelvekhez tartozik, sőt a magyar a finnugor nyelvek közül is a legtöbb esettel rendelkezik . . . Sok magyar nyelvész a ragokat a különböző mondatrészek formánsainak (oformityel) nevezi, pedig ezek ugyanakkor, sőt mindenekelőtt a névszóragozás formánsai, mint ahogy a birtokragok is azok. Ezek (a ragok) a névszóragozás rendszerét alkotják és ezért nemcsak mondattani szempontból, hanem elsősorban morfológiai szempontból kell ezeket megvizsgálni.”

Majtyinszkaja szerint az esetek körüli zavart egyrészt az idézte elő, hogy a XX. század első felének néhány magyar nyelvésze lebecsülte a morfológiát, ezért nyelvtanaikban, mint ahogy *Balassa* nyelvtanában is, nagyon kevés hely jut a morfológiának, az esetragokat pedig — mint említettük — a különböző mondatrészek formánsainak tekintették. Másrészt az esetek tagadása a magyar nyelvben azzal is kapcsolatos, hogy esetképzői más jellegűek mint pl. az indoeurópai nyelvek esetképzői: az esetképzők nem fonódtak annyira össze a tővel, mint — mondjuk — az oroszban.

Egyébként a magyar nyelv eseteit különböző elvek szerint lehet felosztani. *Ivanov* *Majtyinszkaja* alapján két nagy csoportra osztja őket: 1. alany-tárgy esetei, 2. határozói esetek. A határozói eseteket a következő táblázatban foglalja össze:

Az eset megnevezése	Az eset képzője	Orosz fordítása	Milyen kérdésekre felel a szóbanforgó esetben a főnév
inessivus	ban, ben	v	hol?
elativus	ból, ből	iz	honnan?
illativus	ba, be	v	hova?
supressivus	n	na	hol?
delativus	ról, ről	sz	honnan?
sublativus	ra, re	na	hova?
terminativus	ig	do	meddig?
adessivus	nál, nél	u	hol?
allativus	hoz, hez, höz	k	hova?
ablativus	tól, től	ot	honnan?

Ivanov részletesen elemzi a határozói ragok, vagy ahogy ő írja, a „határozói esetek képzői” eredetét, majd rátér a határozók felosztására. Szerinte legcélszerűbb a határozóknak 7 csoportját megkülönböztetni: 1. helyhatározó, 2. időhatározó, 3. módhatározó, 4. okhatározó, 5. célhatározó, 6. mérték- és fokhatározó, 7. megengedő-határozó. *Balassa József* [18] másképpen osztályozza a határozókat. Ő természetesen a határozók csoportjába sorolja az ú. n. „közvetett kiegészítőket” is, amelyeket „részes határozónak” nevez. Nyelvtanában így ír erről: „A részeshatározó ragja *-nak, -nek* (önállóan: *nekem, neked* stb.). Eredeti jelentése helyhatározói irányítás *hova?* kérdésre. Mai általános használata a *kinek? minek?* kérdésre felelő határozó: *a fiúnak adom a könyvet.*”

Klemm Antal [19] viszont „állandó határozóknak” nevezi a közvetett kiegészítőket. *Ivanov* furcsának találja, hogy a nemorosz nyelvészek a közvetett kiegészítőket a határozók csoportjába sorolják és azokat különleges elnevezésekkel illetik. Az orosz eszközhatározói esetet pl. eszközhatározónak mondják, amely felfogás szerint e mondatban: „Pista ceruzával ír”, a „ceruzával”-t határozónak kell tekinteni. Elismeri ugyan, hogy ez a „közvetett kiegészítő” („ceruzával”) közel áll a határozóhoz, mivel kétféleképpen is kérdezhetünk rá: 1. Mivel ír Pista?, 2. Hogyan ír Pista? ez utóbbit kissé erőltetettnek véli), de gyakoribbnak, természetesebbnek tartja az első kérdést és ezért kitart a „közvetett kiegészítő” elnevezés mellett. Ellene van a „részelő határozó” névnek is. Az „egy pohár víz” példájára hivatkozik, amelyben egyesek a „pohár”-t részelő határozónak tekintik. Valójában azonban szerinte ez nem határozó, hanem jelző, amelyet főnév fejez ki, pontosabban: mennyiségi jelző, ami a tárgy mértékét vagy nagyságát szokta jelölni.

Az ú. n. másodrendű mondatrészek osztályozása a nyelvtudomány egyik legvitatottabb problémája. *Ivanov* tanulmánya biztató kísérlet arra, hogy azt a magyar nyelv anyagán oldja meg.

* * *

J E G Y Z E T E K :

- [1] *Dombrowszky József*: A fordítás jelentősége a modern nyelvek egyetemi oktatásában. MNY. 83:345.
 Vö. A Szovjetunió akadémiajának pedagógiai tagozata 1952-ben a következő határozatot hozta: „Nemorosz iskolákban az orosz nyelv tanulásának a tanulók anyanyelvi ismereteire kell támaszkodnia és össze kell vetni a két nyelv grammatikai jelenségeit. Különös figyelem fordítandó azoknak a tényeknek a tanulmányozására, amelyek csak az orosz nyelvet jellemzik és nincsenek meg a tanuló anyanyelvében. Ezért a nemorosz iskolában tanító orosz nyelv tanárának jól kell ismernie a tanuló anyanyelve grammatikájának elméleti alapjait.
- [2] *E. M. Konyajeva*: Ob izucsenyiji nyekotorih szposzobov virazsenyija prinadlezsnosztvi v russzkom jazike na zanyatyijah v vengerszkih gruppah. — Voproszi metogyiki prepodavanyija russzkovo jazika nyerusszkim. Ucspedgiz, 1956.
- [3] *Az orosz nyelv tankönyve* középiskolák számára. Tankönyvkiadó. Budapest, 1953. Szerkesztette: dr. Szabó Miklós.
- [4] Uo. 116. o.
- [5] *Konyajeva* megjegyzi, hogy néha *-ov (-ij)* képző segítségével is képzünk birtokos mellékneveket állatok neveiből: kitovij, jezsovij, szlonovij.
- [6] *V. P. Andrejeva—Georg*: Szravnyenyije sz rodnim jazikom kak nyeobhogyimij prijom obucsenyija russzkomu jaziku sztugyentov-inosztrancev. — Prepodavanyije russzkovo jazika sztugyentam-inosztrancam. — Szbornyik sztatyej. Leningrad, 1958.
- [7] *V. Sz. Ivanov*: Szredsztva virazsenyija i klasszifikacija obsztojatjelsztv v vengerszkom jazike. — Voproszi lingvisztiki i metogyiki prepodavanyija inosztrannih jazikov. Izd. IMO, Moszkva, 1958.
- [8] *P. Boyer*: Speransqui: Manuel pour l'étude de la langue russe. Appendice, p. 245.
- [9] *J. Balassa*: Vengerszkij jazik. Moszkva, 1951. 136.
- [10] *K. E. Majtyinszkaja*: Vengerszkij jazik. II. Moszkva, 1959.
- [11] *K. E. Majtyinszkaja*: Vengerszkij jazik. I. Moszkva, 1955. 205.
- [12] Uo. Majtyinszkaja idézi: *D. V. Bubrih*: Grammatyika lityeraturnovo komi jazika. L. 1949. 155.
- [13] *Majtyinszkaja*: id. m. II. 179.
- [14] L. a 7. jegyzetet.
- [15] *Ivanov* idézi: *A. Meje*: Vvegyenyije v szravnyitelnuju grammatyiku indojev-ropejszkih jazikov. Jurjev, 1914. 165.
 Vö. *Temesi Mihály*: Szótan. II. Budapest, 1957. (Kézirat): „Eredetüket tekintve, elszigetelődött, a mondatból önállósult határozók... A határozósók eredetileg mind rangos vagy névutós szavak voltak, ma azonban már sokszor a szó tövét vagy a ragot nem érezzük bennük tisztán, sőt néha tövük és ragjuk is teljesen elhomályosodott, s a mai nyelvtudat alig tudja elkülöníteni a tövet és a ragot.” (142. o.)
- [16] Uo. *Temesi* a határozósók három fajtáját különbözteti meg: 1. A valóságos hat. szó, 2. A határozói igenév, 3. Az igekötő.
- [17] *K. E. Majtyinszkaja* im. I., 125.
- [18] *Balassa József*: A magyar nyelv könyve. Budapest, 1943. 360.
- [19] *Klemm Antal*: Magyar történelmi mondattan. Budapest, 1928.